

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра теорії та історії соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ЗМІНИ В ЕКОЛОГІЧНОМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ_ОК В
УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19»**

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціальні технології»

Освітній ступінь: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр соціології

Авторка:

Майорова Аліна Сергіївна,
студентка 4 курсу

Наукова керівниця:

Мороз Євгенія Олегівна,
кандидат соціологічних наук, асистент

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри теорії та історії соціології

Протокол №_____ від «___» _____ 20__ р.

Зав. кафедри _____ проф. Судаков В.І.

Київ 2021

Реєстрація_____
номер_____
дата підпис лаборанта кафедри**Рекомендовано****до захисту**_____
підпис наукового керівника_____
ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**_____
оцінка_____
дата захисту**Голова ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище**Члени ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище_____
підпис_____
ініціали, прізвище**Секретар ЕК**_____
підпис_____
ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. УЯВЛЕННЯ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ У ЗАРУБІЖНОМУ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	8
1.1 Дослідження екологічної поведінки як прояву постматеріалістичних цінностей у роботах зарубіжних соціологів	8
1.2 Соціальні аспекти дослідження екологічної свідомості та екологічних звичок у вітчизняному науковому напрацюванні	12
Висновки по розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 У СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНДИВІДІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ	20
2.1 Вплив пандемії COVID-19 та карантинних обмежень на екологічну поведінку та свідоме споживання за результатами досліджень у розвинених країнах	20
2.2 Стан екологічних звичок українців протягом пандемії COVID-19 (за результатами онлайн-опитування)	26
Висновки по розділу 2	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
ДОДАТКИ	48
Додаток 1. Інструментарій для опитування	48

ВСТУП

Однією з обов'язкових умов, які мають бути виконані Україною для інтеграції в ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, 2017], є вирішення екологічних проблем, що включає не тільки підвищення рівня екологічної відповідальності органів державної влади, а й зміну повсякденних практик пересічних громадян.

У сучасних умовах взагалі та в умовах пандемії COVID-19 зокрема неможливо відмовитися від використання земних ресурсів або повністю нівелювати вплив життєдіяльності людей на оточуюче середовище. Для покращення цього стану важливо встановити такий баланс між природою та людською цивілізацією, за якого визначну роль матиме примат екологічних цінностей над економічним благополуччям та миттєвим комфортом. Ці цінності втілюються передусім у еко-свідомому способі життя пересічних громадян.

Дослідження цінностей та умов для формування екологічної свідомості ми знаходимо у закордонних соціологів. У цій роботі буде приділено особливу увагу теорії постматеріалістичних цінностей Р. Інглхардта та моделі екологічної поведінки Пауля Стерна.

Не оминули увагою тему екологічного способу життя і вітчизняні дослідники, такі як О. Стегній, В. Шмандій, К. Шиманська та інші. Цікавляться цією темою та проводять відповідні дослідження в Україні такі аналітичні центри та агенції як CEDOS, «Fama», «Суспільство і довкілля», УМКА (Українська молодіжна кліматична асоціація), ОМЕГА, ПРООН за фінансової підтримки та на замовлення Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження», Представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні, Програми розвитку ООН в Україні, проекту «Ефективні рішення щодо співпраці в галузі розвитку для досягнення Цілей Сталого Розвитку», Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки, програми «Новий Світ» (New World Program)

Фундації Кока-Кола та організації «Глобальна проблема води» (Global Water Challenge).

Важливо згадати також рівень залучення до теми збереження довкілля активних громадських організацій, а також нерозривний взаємозв'язок між станом навколишнього середовища та щоденними практиками населення, такими як спосіб харчування, свідоме споживання товарів повсякденного побуту та попереднього вибору, купівельні звички, сортування сміття тощо.

Актуальність цієї роботи зумовлена перетином двох глобальних факторів, вплив яких на життя суспільства неможливо ігнорувати або недооцінювати: пандемія та стан екології у зв'язку із нею. Незважаючи на те, що пандемія ще триває, ми вже можемо озирнутися назад та відрефлексувати те, як змінилося життя суспільства протягом цієї кризи. Нові виклики потребують нових рішень, тому люди стали споживати по-іншому, спілкуватися, вчитися, працювати, приймати рішення по-іншому.

У цьому контексті цікаво дослідити те, як пандемія та карантинні обмеження, які людство вимушено було запровадити у зв'язку із нею, вплинули та продовжують впливати на екологічний спосіб життя українців, які трансформації у повсякденних практиках відбулися у цей період, які плани мають носії екологічних звичок щодо продовження їх втілення у життя після пандемії, та чи збереглися вони взагалі протягом карантину. Ситуація не є однозначною та потребує певного дослідження, адже, з одного боку, глобальна криза та несподівані зміни світового рівня могли актуалізувати матеріалістичні цінності у розвинених країнах та ще більше підсвітити їх у країнах, що розвиваються, і тому нівелювати або принаймні знизити на певний час важливість постматеріалістичних цінностей, зокрема охорони навколишнього середовища; однак з іншого боку, чи не стала пандемія COVID-19 та вимушені карантинні обмеження приводом та можливістю замислитися про наслідки своєї життєдіяльності, звернути увагу на стан планети та можливість виникнення несподіваних катастроф світового масштабу, які неможливо контролювати.

Усе більше публікацій про стан екологічної поведінки протягом пандемії та карантину з'являються як у наукових виданнях, так і у публіцистичних. Проблемна ситуація полягає у тому, що відбуваються стрімкі зміни соціальної реальності у сфері екологічної поведінки та тих змін, яких вона зазнала в умовах пандемії, а наслідки цих змін потрібно осмислити якнайшвидше. Отже, у цій роботі зроблено акцент на дослідженні стану екологічних звичок як частини екологічного способу життя українців протягом періоду пандемії COVID-19.

Об'єкт: екологічний спосіб життя українців_ок в умовах пандемії COVID-19.

Предмет: сталі та нові екологічні звички як частина екологічного способу життя українців_ок в умовах пандемії COVID-19.

Мета: виявити сталі та нові екологічні звички як частину екологічного способу життя українців_ок в умовах пандемії COVID-19.

Завдання:

- Описати тематику досліджень екологічної поведінки як прояву постматеріалістичних цінностей у роботах зарубіжних соціологів;
- Виокремити соціальні аспекти дослідження екологічної свідомості та екологічних звичок у вітчизняному науковому напрацюванні;
- Описати вплив пандемії COVID-19 на екологічну поведінку та свідоме споживання за результатами досліджень у розвинених країнах;
- З'ясувати стан екологічних звичок як частини екологічного способу життя українців_ок протягом пандемії COVID-19.

Апробація роботи. Авторські напрацювання з тематики роботи було опубліковано у збірниках тез XI та XII Міжнародних конференцій студентів та молодих науковців “Соціологія і сучасні соціальні трансформації”. На основі дослідження було підготовлено виступ “Екологічна свідомість як предмет соціологічного дослідження”, представлений на секції Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2019».

Ключові слова: екологічний спосіб життя, постматеріалістичні цінності, екологічна поведінка, екологічні звички, COVID-19.

Keywords: ecological lifestyle, post-materialist values, ecological behavior, ecological habits, COVID-19.

РОЗДІЛ 1. УЯВЛЕННЯ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ У ЗАРУБІЖНОМУ ТА ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

1.1 Дослідження екологічної поведінки як прояву постматеріалістичних цінностей у роботах зарубіжних соціологів

Концепція інвайроментальної соціології набуває популярності серед закордонних науковців, зокрема Райлі Данлепа, Вільяма Кеттона, Фредеріка Баттела, Аллана Шнайберга, Роберта Бетчела. У їхніх наукових роботах “обґрунтовано, що саме концепція екоцентризму є основою розуміння наукової картини світу на даному етапі розвитку наук” [Мусієздов, 2015]. Дослідження цінностей, на основі яких вибудовується еко-свідомість, має місце серед соціологічних наукових робіт. У напрацюванні Р. Інглхартта знаходимо дослідження матеріалістичних цінностей, без задоволення яких, за його теорією, неможлива поява постматеріалістичних, до яких належить, зокрема, і екологічна свідомість суспільства.

За теорією, запропонованою Інглхарттом і Вельцельом, “гендерні ролі, релігійна орієнтація, характер споживання і праці, голосування на виборчих дільницях — все це в більшій мірі, ніж раніше, стає справою індивідуального вибору” [Инглхарт, 2011]. Підґрунтям для розвитку цінності такого самовираження є задоволення первісних, базових потреб, що дозволяє менше уваги та зусиль докладати до умов свого теперішнього існування та концентруватися на соціальних або загальнолюдських проблемах, що на даному етапі представляють собою загрозу для всього людства або можуть стати такими у майбутньому. Цінності — одна з центральних категорій соціології як науки. Їх трансформація впливає не тільки на зміну установок, але й на переорієнтацію вектора розвитку суспільства. “Цінності — це загальновизнані переконання щодо цілей, до яких соціальна спільнота (і кожен її член) повинні прагнути, якими вони керуються у своєму щоденному житті” [Танчин, 2008].

Інглхардт та Вельцель у своїй роботі “Модернізація, культурні зміни та демократія” підкреслюють, що основні принципи демократії реалізуються тоді, коли члени певного суспільства мають можливість і мотивацію до свідомого вибору способу життя. “Спосіб життя – це не дзеркальне, а узагальнене типологізоване відображення фактичної поведінки людей, тобто реальність, яка склалася під впливом об’єктивних умов, суб’єктивних прагнень. Відповідно до цього спосіб життя розглядається не тільки як сукупність діяльності людей, а і яким чином вони це здійснюють. Це не тільки приватна поведінка, приватна діяльність або набір їх, а цілісна єдність зі своєю новою якістю” [Танчин, 2008].

Теорія, що забезпечує людський вибір, складається з трьох компонентів: “соціально-економічний розвиток, зростання цінностей, що емансипують, і демократію, що працює. Соціально-економічний розвиток (соціальна мобільність, розподіл праці і підвищення добробуту) дає людині індивідуальні ресурси, які є об’єктивними засобами для реалізації вільного вибору. Цінності, що емансипують, (вони ж — цінності самовираження) забезпечують мотивацію вибору, тобто бажання вибирати. Демократія, що працює, втілює інституціоналізацію людського вибору, забезпечуючи його як на рівні норм, так і на рівні реальних дій. Перший компонент дає можливість вибирати, другий — бажання вибирати, третій — гарантує право вільного вибору” [Руднев, 2011, с.139].

Безумовно, більшу частину ціннісних орієнтацій індивід переймає від батьків, старшого покоління, що його оточує в процесі соціалізації. Однак модернізація суспільства впливає і на те, що частина цінностей сучасної молоді продукується і утверджується на загальних засадах саме її активними представниками. На противагу теорії Інглхардта можна зазначити, що в сучасній Україні значно збільшилася кількість агентів соціалізації. Вони тепер представлені не тільки найближчим колом родичів, друзів, вихователів. З процесом “розмиття меж” між індивідуальним та соціальним життям коло агентів соціалізації постійно розширюється та

здобуває нових впливових представників. У процесі інформатизації, а особливо інтернетизації, посилюється вплив лідерів думок. Теорія пунктів порядку денного стверджує: чим більше у засобах масової інформації наголошують на певній проблемі, тим більш значущою вона стає. Такий підхід заміщує попередню теорію спіралі мовчання, за якою замовчування проблеми робило її в очах суспільства менш значною та нагальною.

Найбільш повна та комплексна, на нашу думку, модель екологічної поведінки була розроблена американським дослідником у сфері соціальних наук Паулом Стерном. Він розглядає екологічну поведінку як продукт поєднання та взаємодії особистісних характеристик (внутрішні фактори) та контекстуальних умов (зовнішні фактори)[Stern, 2000]. Таким чином модель розгалужується на дві гілки: особистісну систему цінностей та корпус контекстуальних факторів. Особистісна система цінностей включає в себе такі складові: екологічні знання, екологічні цінності, мотивація, локус контролю, відповідальність. Корпус контекстуальних факторів складається з таких позицій: екологічна політика держави, екологічна освіта, ЗМІ, інфраструктура.

Пріоритетність цінностей індивіда значною мірою зумовлює його сприйнятливості до нової екологічної інформації взагалі та до екологічної зокрема. Від цінностей залежить те, наскільки швидко та завзято індивід готовий змінювати свій стиль життя, який зазвичай є доволі негнучким утворенням, та пристосовувати своє життя до нових звичок, його особиста зацікавленість у набутті та застосуванні нових знань. За допомогою цінностей індивід вирішує, якої ваги набувають екологічні знання у його світогляді. Ціннісні орієнтації є своєрідним “фільтром”, який допускає чи не допускає важливість нових знань до “двигуна”, що має силу змінювати поведінку індивідів.

Мотивація характеризує внутрішню готовність людини до вирішення екологічних проблем, формує інтенсивність і напрямок поведінки, визначаючи вибір з кількох можливих варіантів[Гулько, 2016]. Стерн

пропонує модель мотивації до екологічної діяльності, що складається із трьох факторів:

Мотивація = егоїстична орієнтація + соціальна орієнтація + біосферна орієнтація.

Егоїстична орієнтація стосується уникнення або усунення шкоди та страждають для себе, соціальна — для інших людей, а біосферна — усунення руйнувань живої та неживої природи, окрім людей. У кожної людини три види орієнтацій мають різну силу. Найвпливовішим фактором, цілком очікувано, є егоїстична орієнтація — чим вона сильніша, тим сильніша мотивація загалом [Kantar, 2020]. Коли екологічна поведінка узгоджується з особистими пріоритетами, мотивація до екологічних практик зростає (наприклад, споживання органічної їжі знаходиться на перетині егоїстичної та біосферної орієнтації), а якщо вона суперечить особистим пріоритетам, екологічні дії будуть менш імовірними (наприклад, проживання в меншому будинку, навіть якщо можна було дозволити собі жити у великому) [Anja Kollmuss, 2002].

Під локусом контролю мається на увазі схильність індивіда приписувати відповідальність за свої дії та події, що відбуваються навколо, або собі (внутрішній локус контролю) або зовнішнім факторам (зовнішній локус контролю). Люди з внутрішнім локусом контролю усвідомлюють свою відповідальність за наслідки власної життєдіяльності та відповідальність кожного окремого індивіда, вони вважають, що дії однієї людини цілком можуть мати вплив на екологічну ситуацію. Люди із зовнішнім локусом контролю схильні вважати, що дії однієї людини є занадто незначними, щоб надавати їм ваги, та не можуть ніяк впливати на ситуацію, вони перекладають відповідальність на соціальні та державні інститути та очікують від них перших кроків, дій на шляху до покращення екологічної ситуації у країні та у світі.

Остання складова з особистісної системи цінностей — відповідальність — тісно пов'язана із попередньою. Відчуття особистої відповідальності є

протилежним до розсіяної колективної відповідальності, феномену надії на інших людей та сподівань, що покращенням екологічної ситуації будуть займатися вони, що є доволі популярною думкою у сфері охорони природи. Натомість особиста відповідальність означає те, що індивід не чекатиме дій з боку держави чи соціальних інститутів, а перший розпочне втілювати екологічну поведінку у своє життя, не заради соціального схвалювання, а заради задоволення власної потреби бути відповідальним в першу чергу перед собою.

1.2 Соціальні аспекти дослідження екологічної свідомості та екологічних звичок у вітчизняному науковому напрацюванні

Цікавляться цією тематикою також і вітчизняні науковці. Наприклад, український соціолог Олександр Стегній у своїх чисельних публікаціях дає соціологічний аналіз екологічного руху в Україні, досліджує екологічні організації та методологію виявлення масових екологічних інтересів. Володимир Шмандій розглядає екологічну свідомість як складову частину екологічної культури. У публікації “Екологічна складова угоди про асоціацію з ЄС: напрями реалізації в Україні” [Шиманська, 2015] К. В. Шиманська стверджує, що для виведення екологічної ситуації в Україні на європейський рівень необхідно успішно впровадити три складові: інституційні реформи у сфері охорони довкілля, екологізацію виробництва та побуту, формування екологічної свідомості українського суспільства.

Український соціолог Стегній визначає екологічну свідомість як “сукупність значущих уявлень про категорії та явища, що стосуються індивідуального або соціального екологічного досвіду, що передують екологічній діяльності” [Стегній, 2012]. Інший український дослідник у сфері екології — В.Шмандій — вважає, що “екологічна свідомість — найважливіший компонент екологічної культури, який об'єднує всі види і результати матеріальної і духовної діяльності людей, спрямований на

досягнення оптимальної взаємодії суспільства і природи, на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства” [Шмандій, 2008].

Якщо підсумувати викладені вище погляди на значущість та всезагальність екологічної свідомості як характеристики, що притаманна певній соціальній групі, то можна зробити висновок, що вона має соціальну природу і являє собою сукупність цінностей і установок і “відображає ставлення до природи як на індивідуальному рівні, так і в суспільстві в цілому” [Мусієздов, 2015]. “Екологічна свідомість — це сукупність екологічних уявлень (або обсяг свідомості), на основі яких формується суб'єктивне ставлення до природи, що характеризується екоцентричною спрямованістю взаємодії з нею” [Макарова, 2014]. У цій роботі акцент зроблено саме на екоцентричному типі. “Екоцентричний тип екологічної свідомості — це система уявлень про світ, для якої характерна орієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи, суб'єктне сприйняття природи, баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з нею” [Макарова, 2014].

У травні 2018 року на замовлення Ресурсно-аналітичного центру “Суспільство і довкілля” Соціологічна агенція “Fama” провела дослідження «Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень». Дослідження було здійснено в рамках проекту “Екологічно свідомий громадянин – запорука успішного виконання Угоди про асоціацію” за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду “Відродження” [Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень, 2018]. У ході цього дослідження встановили, що 52,5% опитаних вважають, що громадяни роблять недостатньо для охорони довкілля, і лише 26,0% вважають, що достатньо. Щодо повсякденних практик, які дозволяють українцям зберегти довкілля:

- Сортування більшої частини сміття для утилізації — 60,2%
- Уникнення купівлі одноразових пластикових виробів, окрім поліетиленових пакетів — 39,3%

- Вибір екологічно чистіших видів транспорту — 34,7%
- Зменшення споживання енергії — 31,3%
- Уникнення купівлі товарів, які мають надмірне упакування — 24,2%

За результатами цього дослідження українське суспільство можна віднести до “throw-away society”, що означає суспільство надмірного споживання, нераціонального використання товарів з коротким строком використання та купівлі одноразових речей.

При цьому 86,6% українців погодилися з твердженням, що вони особисто можуть відігравати роль у захисті довкілля в Україні. 92,6% зазначили, що для них особисто охорона довкілля є важливою. Ми можемо побачити цілком очікуваний результат щодо того, що між словесним виявом зацікавленості і стурбованості станом довкілля і реальним втіленням повсякденних практик існує значний розрив.

У цьому контексті не можна не згадати про теорему Томаса, яка каже, що усі ситуації, які люди сприймають як реальні, реальні за своїми наслідками. Тож поширена установка про те, що одна людина не може нічого змінити, стикається з протилежним твердженням про те, що все починається з усвідомлення важливості та реальності загрози. Якщо люди усвідомлять вагомість свого вкладу у загальну екологічну ситуацію на планеті, то їхні дії матимуть реальні наслідки, адже певні переконання і дії (навіть найменші) у відповідності до них матимуть результат, що у свою чергу матиме накопичувальний характер.

Варто згадати також інше дослідження. Наприкінці 2018 року аналітики CEDOS Дарина Пирогова й Іван Вербицький, а також Євгенія Польщикова на замовлення УМКА (Української молодіжної кліматичної асоціації) за підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні провели соціологічне дослідження. Вони вивчали, як жителі/-ки Києва сприймають екологічні проблеми та що вони про них знають [Екологічні проблеми і свідоме поведінка: що знають жительки і жителі Києва, 2019]. У ході дослідження було проведено 3 фокус-групових

дискусії, по 8 людей у кожній. Перша група: студенти та студентки у віці 17-25, які не були залучені до роботи громадських організацій. Друга група — одружені люди 25-40 років, половина з яких мають дітей. І третя група — молодь у віці 18-35, яка мала досвід активізму. Дослідники прагнули зрозуміти, яке ставлення ці три різні групи мають до екологічних проблем в Україні та шляхів їх вирішення, яку відповідальність готові брати на себе та яку екологічну поведінку вони практикують у повсякденному житті. Найпоширенішими екологічними проблемами, про які говорили респонденти, були: засмічення вулиць і зелених насаджень, погану інфраструктуру для свідомого поводження з відходами, загазованість повітря, смог, вирубування зелених насаджень, погана якість питної води та кліматичні зміни. Цікавими також є причини екологічних проблем, які називали респонденти. Серед них такі: культура, байдужість і мала поінформованість, надмірне споживання, відсутність державної екологічної політики та підтримки екологічних ініціатив.

Зараз усе більшого поширення набуває еко-свідомий спосіб життя: серед блогерів, які виступають рольовою моделлю багатьох сучасних молодих людей, збільшується кількість еко-активістів; починають функціонувати громадські проекти, волонтерські організації, основною метою яких є сортування сміття та переробка вторсировини (такі як “Україна без сміття”, “Зелений корпус”, “Екодія” тощо), популяризується еко-свідомий спосіб життя, виникають екопоселення тощо.

Еко-свідомий стиль життя об'єднує однодумців у спільноту, об'єктивність існування якої навряд чи можна заперечувати. Наприклад, 27 березня 2017 року на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України було оприлюднено електронну петицію, де викладена наступна думка: “Еко спільнота України проти спалювання побутових відходів, які не пройшли стадію сортування!” [Електронні петиції, 2017], що свідчить про перехід таких спільнот від аморфного носія цінності збереження довкілля до функціонуючого агента соціальних змін.

Якщо говорити про дослідження, які можуть відобразити динаміку настроїв населення України, доречно буде вказати Аналітичний звіт за результатами двох хвиль національного соціологічного опитування, які було проведено у грудні 2018 та лютому 2020. Звіт має назву “Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики” [Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики, 2020]. Дослідження було проведено Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Програми розвитку ООН в Україні. Протягом цього дослідження була вивчена думка жителів України, яким було 18 і більше років, стосовно проблематики охорони навколишнього середовища та ощадливого використання енергетичних ресурсів. Як зазначається у звіті, “вибірка репрезентативна для дорослого населення, яке постійно проживає на території України, не проходить військову службу і не перебуває у в’язницях або медичних закладах (лікарнях, медичних інтернатах)” [Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики, 2020]. Дане дослідження дає відповіді на таку низку запитань щодо захисту довкілля та впровадження сталої енергетики в Україні:

- які екологічні проблеми турбують населення,
- які кроки очікуються від держави щодо захисту довкілля,
- яке бачення балансу між потребами економічного зростання та збереженням навколишнього середовища,
- які головні суб’єкти вирішення екологічних питань та головні перепони для цього на думку громадян.

Особливою цінністю цього дослідження є те, що Київським міжнародним інститутом соціології було проведено дві хвилі опитувань, і тепер ми можемо порівняти результати та прослідкувати динаміку у змінах думок та настроїв українців.

Зазначимо ті результати дослідження, які є актуальними для цієї кваліфікаційної роботи:

1. Вирішення екологічних проблем та охорону довкілля в якості основних завдань бачать 8,5%, і з 2018 року ця цифра є сталою. Першочерговим це завдання називають 1,7% (під час першої хвили опитування показник був 1,1%).
2. Більшість громадян (59,6%) вважає, що захисту навколишнього середовища і економічному зростанню треба надавати однакового значення. ... Порівняно з першою хвилиною дослідження у настроях громадян сталися помітні зміни: частка тих, хто воліє приділяти однакову увагу захисту навколишнього середовища та розвитку економіки зростає на 10% – з 49,6% до 59,6%.
3. До трійки головних екологічних проблем, які турбують більшість громадян, входять такі: забруднення водойм і неякісна питна вода, вирубка лісів, забруднення повітря. У порівнянні з результатами першої хвилини дослідження актуальність цих проблеми для респондентів підвищилася.
4. Частка громадян, як готові діяти з екологічних міркувань та кількість таких заходів помітно збільшилися з 2018 року, а саме: збільшилася частота згадування таких практик як сортування відходів та передача їх на переробку спеціалізованим організаціям, зменшення використання одноразового пластику, зменшення споживання електроенергії та газу, а також покращення енергоефективності житла як-то утеплення стін, даху, підвалу, заміна вікон, приладів освітлення на енергоефективні, встановлення автономного опалення або лічильників теплової енергії тощо.
5. Однією з найбільш помітних змін з 2018 року є майже трьох кратне зменшення частки громадян, які взагалі не діють, керуючись екологічними міркуваннями [Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики, 2020].

Висновки по розділу 1

Отже, у цьому розділі ми описали уявлення про екологічний спосіб життя у зарубіжному та вітчизняному соціологічному дискурсі. Описали тематику досліджень екологічної поведінки як прояву постматеріалістичних цінностей у роботах зарубіжних соціологів з акцентом на теорію постматеріалістичних цінностей Р. Інглхардта та модель екологічної поведінки П. Стерна. А також виокремили соціальні аспекти дослідження екологічної свідомості та екологічних звичок у вітчизняному науковому напрацюванні, описали основні результати досліджень цієї тематики протягом останніх кількох років. Зокрема описали значущі для цієї роботи висновки таких досліджень як: «Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень», «Екологічні проблеми і свідомі поведінка: що знають жительки і жителі Києва» та «Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики».

У цьому розділі нами було виявлено, що поширення еко-свідомості як способу життя та моделі поведінки сучасної української молоді є видимим проявом формування нових ціннісних орієнтацій. Однак відкритим залишається питання кореляції між задоволенням матеріалістичних цінностей та формуванням установок боротьби з загальнолюдськими проблемами. Згідно з дослідженням, проведеним Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» у 2016 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України, “приблизно третя частина усіх молодих осіб задоволена своїм матеріальним становищем (27,8%)” [Цінності української молоді, 2016]. Проте ми можемо зрозуміти з теорії Інглхарта, що третини задоволених матеріалістичними цінностями недостатньо для переходу до постматеріалістичних поглядів та установок.

Сутність ситуації полягає в тому, що індивіди, які зараз складають молодь України, соціалізувалися в умовах економічної кризи, військових катаклізм, фінансової нестабільності. Проте наявність та зазначені прояви еко-

свідомості вказують на тяжіння цієї групи до постматеріалістичних цінностей, що суперечить теорії Інглхардта. З цього випливає інше припущення про те, що тренд на еко-свідомий стиль життя поширений саме у Києві, бо він є більш розвиненим містом, а люди переважно більш забезпечені. Однак у менш розвинутих містах з нижчим рівнем життя, це не є достатньо популярним, щоб говорити про тенденцію до постматеріалістичних трансформацій.

У наступному розділі ми звернемося до актуальної ситуації та з'ясуємо стан екологічних звичок як частини екологічного способу життя протягом пандемії COVID-19.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 У СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНДИВІДІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

2.1 Вплив пандемії COVID-19 та карантинних обмежень на екологічну поведінку та свідоме споживання за результатами досліджень у розвинених країнах

Для дослідження проблематики впливу пандемії COVID-19 на екологічну поведінку та свідоме споживання у розвинених країнах нами було проведено аналіз англomовних публікацій на цю тему. Важливо зазначити, що надалі буде використовуватися позначення пандемії або карантинних обмежень з точки зору не тільки розповсюдження вірусу як біологічного процесу, а з огляду на всі соціальні наслідки, мова буде йти про пандемію в широкому контексті, тобто враховуючи як поширення вірусу, так і усі соціальні аспекти, які пов'язані із цим та які спричинені усіма обмеженнями, як особистими, так і соціальними, які накладаються на людей пандемією COVID-19. Далі буде представлено основні тенденції впливу світової кризи системи охорони здоров'я на поведінку людей щодо захисту навколишнього середовища, ключові проблеми, з якими стикнулися носії екологічної поведінки протягом пандемії, та спостереження і аналіз числових даних. Також буде приділено увагу тому, якої важливості екологічним питанням надавали респонденти закордонних досліджень протягом пандемії, чи змінилися їхні погляди, які є об'єктивні та суб'єктивні зміни, які негативні та позитивні зсуви можна спостерігати у втіленні екологічних практик у життя протягом карантинних обмежень та пандемії в цілому. Також ми торкнемося теми важливості кліматичних змін у порівнянні з кризою COVID-19, свідомого споживання, пріоритетних думок щодо місцевих виробників тощо.

Однозначних відповідей на питання про вплив пандемії на екологічні звички як частину сталого розвитку суспільства у публікаціях знайдено не

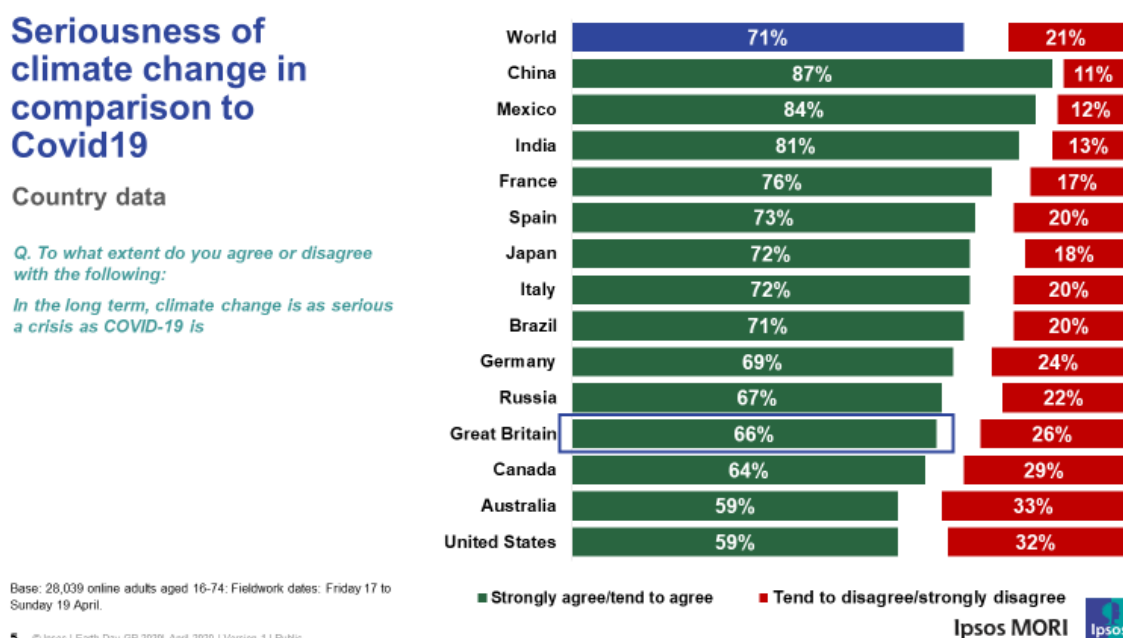
було, адже кризова ситуація підсвічує слабкі місця системи, проте загальне загострення уваги до ціннісних речей підсилює забуті та занедбані до того ціннісні орієнтації. Загалом описується ситуація у різних країнах з точки зору конкретних аспектів, як то забруднення повітря, особливості онлайн-замовлень готової їжі або продуктів, купівля напоїв у свою тару та безпечність або небезпечність таких замовлень. Так, наприклад, якщо говорити про забруднення навколишнього середовища, то можна зазначити, що з одного боку, спостерігається збільшення медичних та промислових відходів, що не дивно, адже цілком очевидно, що медична промисловість має працювати посилено в умовах пандемії та, відповідно, продукувати більшу кількість забруднень. Однак з іншого боку дослідники та фахівці зафіксували зменшення викидів NO² в атмосферу. Проте у цьому контексті важливо зазначити, що покращення енергоефективності не входить у плани про поновлення економічної ситуації після пандемії, тому ці незначні позитивні зміни можуть швидко нівелюватися поновленням торгівлі [Eliana Andréa Severo, 2020]. Проте нова модель поведінки, яка була вироблена протягом пандемії, буде слугувати і надалі гарним орієнтиром для можливих майбутніх пандемій, адже наявність досвіду адаптації до конкретних умов, які є незвичними, неочікуваними та дискомфортними, робить суспільство менш вразливим та більш готовим до швидкого та ефективного пристосування до умов нових реалій. Ми можемо відслідкувати це на прикладі переходу великої кількості бізнесів із офісної роботи на віддалену роботу із дому, що здавалося мало можливим до пандемії, але стало звичною справою та налагодженим механізмом під час кризи.

Якщо говорити про ставлення людей до сталого розвитку та важливості екологічної проблематики, то важливо зазначити, що за результатами дослідження “Who Cares, Who Does? 2020. Attitudes and actions towards living sustainably and reducing waste” [Kantar, 2020], що було проведено компанією Kantar, сталий розвиток став більше турбувати людей після спалаху COVID-

19, ніж це було до пандемії: еко-активність збільшилася на 4%, а еко-пасивність зменшилася на 8%. Пластикові пакування як відходи, що закінчують життя на сміттєзвалищі, а не на переробному заводі, залишається проблемою, яка тільки збільшується у масштабах.

Опитування компанії Ipsos Mori, що було проведено у 14 країнах світу, показує ставлення респондентів до важливості кліматичних змін у порівнянні з пандемією COVID-19 [Ipsos Mori, 2020]. Так з твердженням, що “у довгій перспективі кліматичні зміни це так само серйозно, як криза Covid-19” погоджуються 71% респондентів у всьому світі. Результати інших країн можна побачити на Діаграмі 1.

Діаграма 1. Розподіл відповідей респондентів на питання про серйозність кліматичних змін у порівнянні з кризою COVID-19 [Ipsos Mori, 2020]

Бачимо, що загалом більша частина респондентів повністю погоджується або скоріше погоджується з твердженням, що “у довгій перспективі кліматичні зміни це так само серйозно, як криза Covid-19”. Зокрема найбільше погоджуються жителі таких країн як Китай, Мексика та Індія. А найменше із цього переліку країн — Сполучені Штати Америки та Австралія. Проте у всіх опитаних країнах згодних більше половини

респондентів, що вказує на усвідомлення важливості цієї теми для подальшого сталого розвитку та добробуту суспільства.

Тепер звернемося до теми екологічних звичок та свідомого споживання протягом пандемії, що найбільше цікавить нас у рамках цієї кваліфікаційної роботи. Ця тематика також стала предметом декількох досліджень. Результати цих досліджень показують, що перш за все, попит та тяжіння суспільства деяких країн до свідомого та сталого споживання стимулює підприємства та бізнес адаптуватися під потреби споживачів та змінювати свою діяльність на ту, яка сприятиме більш сталому розвитку [Eliana Andréa Severo, 2020]. Це підтверджує твердження про те, що попит формує пропозицію, а також те, що дії однієї людини мають вплив (хоча зазвичай протилежне твердження є стереотипом, який стає перепорою на шляху до переходу до екологічного способу життя та зміни своїх практик на більше екологічні звички), коли ці люди об'єднуються у соціальні групи та своїми діями та повсякденним вибором товарів можуть впливати на рішення представників бізнесу.

За даними дослідження консалтингової компанії Accenture, 60% респондентів відповіли, що після початку пандемії вони стали робити більш усвідомлені покупки, тобто такі, які будуть екологічними та сприятимуть сталому розвитку. А також 9 із 10 респондентів із цих 60% вказали, що продовжуватимуть втілювати таку звичку і після пандемії [Accenture, 2020]. Маємо зазначити, що це позитивний момент, адже щоденні більш усвідомлені покупки є частиною екологічного способу життя та вестимуть до покращення екологічної ситуації.

Іншим позитивним впливом на екологічну ситуацію є те, що під час пандемії люди почали надавати перевагу та купляти більше у місцевих виробників. Це дозволяє зменшити ланцюги поставок та відповідно зменшити забруднення повітря від перевезень товарів, що виготовляються не на місцевому рівні. Крім того це підтримка місцевого бізнесу, яка матиме позитивні наслідки не тільки для екології, але й для економіки місцевого

регіону. На підтвердження цього можна навести результати опитування, яке було проведено компанією ZypMedia в Америці. 53% респондентів вказали, що протягом пандемії вони були більш схильні купувати товари у місцевого бізнесу. Крім того, 68% із цих 53% вказали, що продовжать надавати перевагу місцевим виробникам і після закінчення пандемії [Data Analysis of Consumer Sentiment for Small Businesses During COVID-19, 2020].

Тепер, коли ми приблизно окреслили позитивні аспекти впливу пандемії на екологічні звички, час звернутися і до негативних аспектів, які, безсумнівно, також мали місце. Щодо складнощів та нових перепон для здійснення екологічних звичок протягом пандемії, варто зазначити, що карантинні обмеження, посилена увага до гігієни, необхідність дотримуватися дистанції та інші подібні фактори мають певну обмежувальну дію на втілення екологічних звичок у своєму повсякденному житті. І тут перед носіями таких звичок стає питання чи то вибір: надати перевагу своєму здоров'ю та безпеці чи екологічним цінностям та звичкам? До того ж новизна та певна невизначеність ситуації додає сумнівів та вагань, адже не завжди зрозуміло, чи несе використання своєї багаторазової ємності для напоїв або продуктів, еко-торбинок, багаторазових масок тощо небезпеку та загрозу для здоров'я, чи ризики заразитися такі самі. Для того, аби проілюструвати вищезазначені роздуми, наведемо наступний приклад. У березні 2020 року Starbucks зробили офіційну заяву [Forbes, 2020] про те, що вони відмовляються робити напої у багаторазові ємності покупців задля зменшення поширення вірусу. Це викликало певний резонанс у громадськості та набуло розголосу. З одного боку, можна зрозуміти мотиви керівництва Starbucks, які хотіли зменшити ризик зараження як для клієнтів, так і для працівників мережі кав'ярень. Однак з іншого боку, це позбавляє клієнтів можливості втілювати свої екологічні звички. Постає питання, чи дійсно використання своєї багаторазової ємності несе небезпеку для обох сторін? Це питання зацікавило не тільки нас, адже за даними, які були опубліковані у медіа The Guardian [The Guardian, 2020], група вчених

зробили висновок, що за умови чіткого дотримання базових правил гігієни, наливати напої у багаторазові ємності цілком безпечно навіть в умовах пандемії. Звичайно, це має певні обмеження та покладається на відповідальність власника такої ємності, проте цей момент не було опрацьовано на достатньому рівні, тому ми бачимо, що просто було прийнято рішення ввести обмеження на продаж напоїв у свої ємності.

Існують також і інші перепони та обмеження у здійсненні екологічного способу життя під час пандемії у широкому сенсі слова. Через локдаун попит на онлайн-замовлення значно виріс, а разом із ним збільшилися і об'єми органічних відходів домогосподарств. Поряд із цим, оскільки доставка їжі потребує особливого пакування, то кількість неорганічних відходів також значно збільшилася [Tanjena Rume, 2020]. Адже за умови приготування та доставки їжі, наприклад, у ресторані, не є можливим замовити її у своє власне багаторазове пакування. До того ж пластикове пакування, на відміну від паперового, є більш розповсюдженим та дешевим. А також комплектація замовлень зазвичай є стандартною, що не надає можливості споживачу обрати, чи хоче він отримати 10 одноразових серветок, кожна з яких у пластиковому пакуванні, чи ні.

Отже, підведемо підсумки підрозділу 2.1, який стосувався впливу пандемії COVID-19 та карантинних обмежень на екологічну поведінку та свідоме споживання. Після вищевикладеного аналізу англomовних публікацій можна підсумувати наступне та коротко сформулювати такі тези:

- спостерігалось забруднення довкілля одноразовими засобами індивідуального захисту, такими як маски та рукавички;
- спостерігалось зменшення забруднення повітря через зниження та призупинення виробництва і транспортування товарів;
- люди усвідомлюють важливість сталого розвитку та екологічної поведінки після пандемії;

- більшість із тих, хто здобув нові екологічні звички протягом пандемії, планують втілювати їх і надалі;
- спостерігається тенденція на зменшення споживання, а також на більш свідоме споживання;
- під час пандемії збільшилася частка тих, хто надає перевагу місцевим виробникам;
- до перепон можна віднести складнощі при замовленні напою у свою ємність та збільшення відходів від пластикового пакування під час доставки їжі.

У наступному підрозділі ми опишемо стан екологічних звичок українців протягом пандемії COVID-19 за результатами онлайн-опитування, яке було проведено у рамках цієї кваліфікаційної роботи, з метою окреслити думку українців щодо стану їхніх екологічних звичок протягом пандемії.

2.2 Стан екологічних звичок українців протягом пандемії COVID-19 (за результатами онлайн-опитування)

На відміну від англomовних матеріалів, україномовних публікацій на тему екологічних звичок протягом пандемії COVID-19 не надто багато. Публікації, що ілюструють увагу громадськості до теми екологічних звичок та сталого розвитку, можна зустріти у публіцистичних виданнях. Наприклад, інтерв'ю з еко активістками на тему того, чому карантин — це можливість навчитися жити екологічно, у виданні The Village Україна [Маклюк, 2020], де експертки розповідають про вплив пандемії на екологічну ситуацію. Вони дають відповіді на такі питання:

- чи є зв'язок між поширенням коронавірусу та втручанням людини в природні екосистеми,
- як поширення коронавірусу і запровадження карантину в країнах вплинули на стан довкілля,
- чи є шанс, що позитивна тенденція зберігатиметься після завершення карантину,

- які негативні наслідки для довкілля принесла пандемія,
- чи є одноразові речі безпечнішими за багаторазові для використання під час коронавірусу.

А також експертки дають поради, як зробити своє життя більш екологічним та як вести екологічно дружній спосіб життя під час карантину та після нього [Маклюк, 2020]. Іншим прикладом може слугувати стаття “5 способів залишатися екосвідомим у період пандемії” у виданні VOGUE.

У рамках цієї кваліфікаційної роботи нами було проведено дослідження стану екологічних звичок українців протягом пандемії.

Об'єкт: екологічні звички українців протягом пандемії.

Предмет: думка українців щодо стану їхніх екологічних звичок протягом пандемії.

Мета: окреслити думку українців щодо стану та змін їхніх екологічних звичок протягом пандемії COVID-19.

Завдання:

1. Виявити наявність та перелік змін у поглядах щодо екологічних питань протягом пандемії.
2. З'ясувати, чи збереглися екологічні звички у їхніх носіїв протягом карантину.
3. Визначити наявність, перелік та плани щодо продовження втілення після пандемії нових екологічних звичок.
4. Дізнатися про рівень присутності можливих перепон для екологічних звичок під час пандемії.
5. Виявити наявність змін в екологічних звичках респондентів протягом пандемії COVID-19.

Задля того, щоб краще зрозуміти напрямки дослідження, побачити основні тенденції та зрештою сформулювати гіпотези для цього дослідження, нами було проведено два розвідувальних кроки:

- 1) Першим кроком був аналіз англomовних публікацій, який описано вище. Після опрацювання наробіток закордонних соціологів нами було виведено основні висновки, які стали частиною матеріалу, на основі якого ми будемо далі формувати гіпотези.
- 2) Другим розвідувальним кроком було проведення трьох напівструктурованих інтерв'ю з людьми, у яких були еко-звички до пандемії та залишилися або посилилися під час пандемії. Цей етап надав нам можливість отримати якісні результати, тобто дізнатися, з якими ситуаціями та проблемами зіткнулися українці протягом пандемії, що може бути актуальним конкретно для українських реалій.

Під час інтерв'ю було виявлено такі особливості екологічних звичок протягом карантину:

- загалом відбулися зміни у поглядах щодо екологічних питань: стали приділяти більше уваги стану навколишнього середовища та тому, яким чином людська життєдіяльність на нього впливає;
- через велику кількість вільного часу та простору для рефлексії свого способу життя з'явилися нові екологічні звички;
- соціальне оточення протягом карантину було перепоною для втілення екологічних звичок, зокрема сортування сміття вдома.

Отже, на основі результатів цих двох розвідувальних кроків нами було сформульовано такі гіпотези:

1. Є група людей, у яких змінилися погляди щодо екологічних питань протягом пандемії.
2. Серед основних змін у поглядах щодо екологічних питань такі: підвищення уваги до теми екології та турбота про забруднення довкілля через збільшене використання засобів індивідуального захисту.
3. Протягом карантину збереглися екологічні звички у їхніх носіїв.
4. Протягом пандемії у людей з'явилися нові екологічні звички.

5. Серед нових екологічних звичок такі: сортування сміття, використання екологічних альтернатив, економія води та електроенергії.
6. Більшість із тих, у кого з'явилися нові екологічні звички, планують продовжувати їх втілювати після пандемії.
7. Найбільшою перепоною для здійснення екологічних звичок було бажання замовити екологічне пакування під час доставки продуктів при відсутності такої опції.
8. Протягом пандемії в екологічних звичках респондентів було наявне кількісне збільшення практик відтворення екологічних звичок.

У період з 12.04 по 21.04.2021 року було зібрано відповіді респондентів на онлайн-анкету, яка мала назву “Дослідження стану екологічних звичок українців протягом пандемії”.

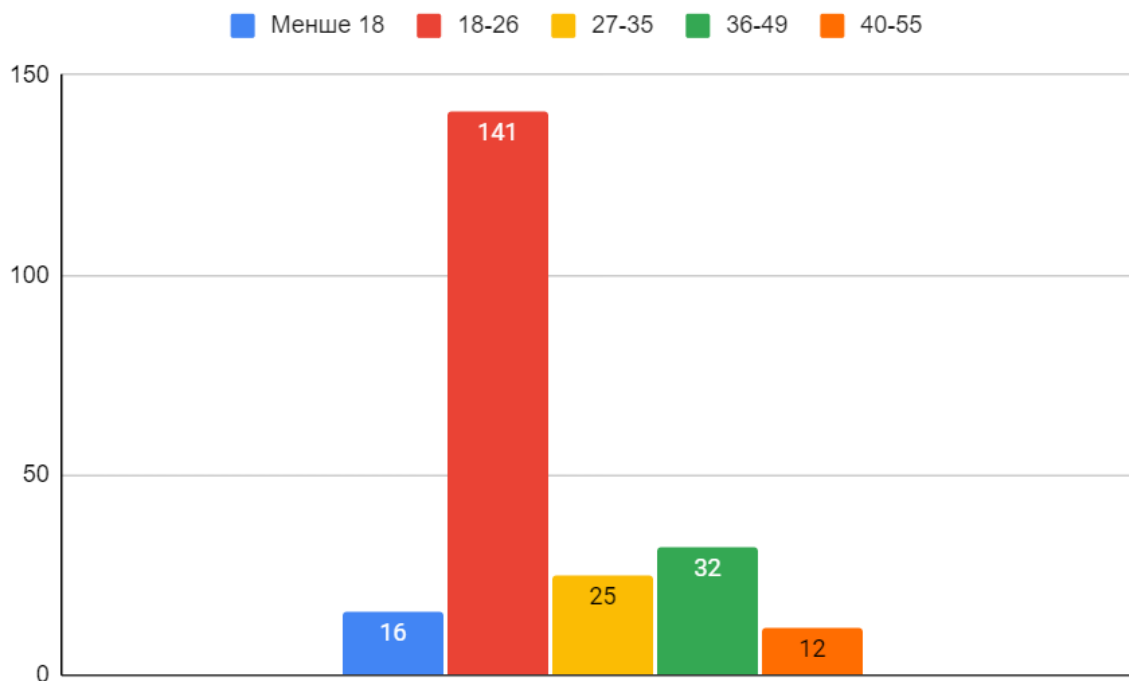
Анкета містила 20 запитань (див. Додаток 1): із них 16 стосувалися безпосередньо екологічних звичок та 4 запитання складало соціально-демографічний блок.

Онлайн-анкета розповсюджувалася серед знайомих людей (перевага надавалася тим респондентам, у яких були наявні екологічні звички і до часу настання пандемії, наприклад: сортування сміття, зменшення використання пластику, економія води та електроенергії з екологічних причин, використання свого багаторазового горнятка для кави, еко-торбинки, відмова від пластикових пакетів, пересування на велосипеді тощо). Відповіді набиралися методом снігової кулі, респонденти можуть бути дещо схожі за своїм життєвим досвідом та бекграундом, тому результати не можна вважати репрезентативними. Також було опубліковано посилання у соціальній мережі Фейсбук із проханням пройти анкету та за можливості надіслати знайомим.

Загалом протягом 10 днів (з 12.04 по 21.04.2021 року) було зібрано 226 відповідей. Якщо говорити про соціально-демографічні характеристики, то анкетування охопило респондентів:

- віком від 16 до 55 років (віковий розподіл див. на Діаграмі 2);

Діаграма 2 “Віковий розподіл респондентів”

- 70,4% (159 осіб) — жінки, 29,6% (67 осіб) — чоловіки;
- За місцем проживання маємо наступний розподіл (Див. Таблицю 1):

Таблиця 1

Місце проживання	Відсотки	К-ть осіб
м. Київ	64,6%	146
Невелике місто	17,3%	39
Обласний центр	10,2%	23
Село/СМТ	8%	18

- За фінансовим станом маємо наступний розподіл (Див. Таблицю 2):

Таблиця 2

Фінансовий стан	Відсотки	К-ть осіб
Не вистачає грошей навіть на їжу	0,4%	1
Вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко	19%	43
Вистачає грошей на їжу, одяг і можу дещо відкласти, але цього не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі як холодильник або телевізор)	51,3%	116
Можу дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)	23,9%	54
Можу дозволити собі купити все, що захочу	5,3%	12

Перше завдання полягало у виявленні наявності та переліку змін у поглядах щодо екологічних питань протягом пандемії. Більшість респондентів (65%) вказали, що їхні погляди не змінилися. Змінилися у 41 особи, що складаю 18,1%. Усі інші (16,8%) обрали варіант “Важко сказати”. Тобто наявність змін присутня, але не надто велика кількість респондентів усвідомлює та артикулює ці зміни. Важливо зазначити, що мова йде про саморефлексію під час відповідей на запитання, тобто респонденти вказували наявність змін тільки у тому випадку, якщо вони самі ці зміни усвідомили.

Після аналізу відповідей на відкрите запитання “Якщо так, напишіть, будь ласка, що саме змінилося?” можна сформулювати перелік змін із 9 категорій, 5 із яких є популярними та згадувалися часто, а 4 – згадувалися точково.

Популярні:

- 1) поява такої нової звички як сортування сміття;
- 2) турбота про забруднення довкілля через збільшене використання одноразових масок та рукавичок, тобто засобів індивідуального захисту, без належної утилізації чи переробки;

- 3) економне використання води та електроенергії;
- 4) загалом збільшення уваги та підвищений інтерес до теми екологічних питань;
- 5) усвідомлення кількості та як наслідок зменшення використання пластику;

Точкові:

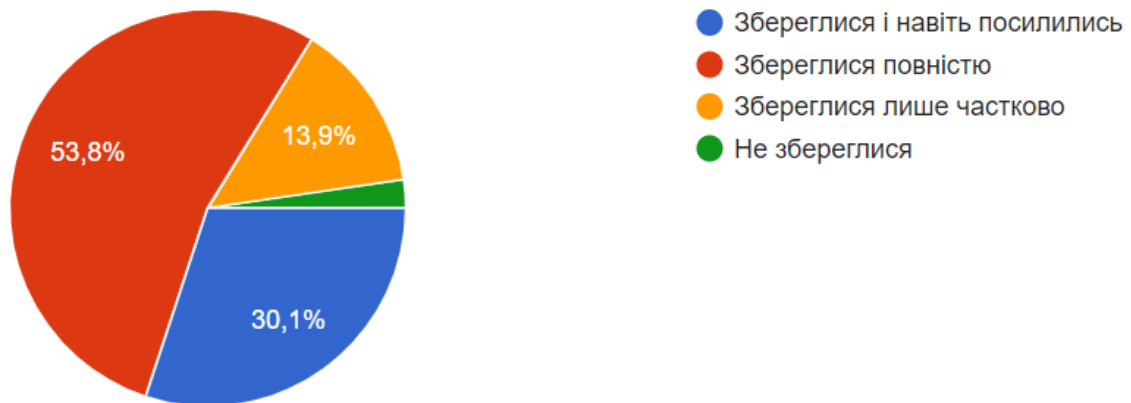
- 6) зміна раціону харчування;
- 7) покупка меншої кількості непотрібних речей, зокрема одягу;
- 8) пересування пішки або за допомогою велосипеда замість автомобіля чи громадського транспорту;
- 9) початок використання екологічних альтернатив (еко-торбинки, своєї ємності для напоїв тощо).

Отже, перше завдання виконано успішно — нами було виявлено невисоку наявність змін у поглядах щодо екологічних питань протягом пандемії. Серед основних змін такі: підвищення уваги до теми екології, турбота про забруднення довкілля через збільшене використання засобів індивідуального захисту, економія води та електроенергії, зменшення використання пластику, сортування сміття. Тут також важливо додати, що респонденти вказували на зменшення споживання води, електроенергії, одягу або їжі саме у контексті турботи про довкілля, а не у контексті економії фінансових ресурсів через скрутне матеріальне становище. Тобто мотивом до здійснення таких практик була саме турбота про стан екологічної ситуації як першочергова причина. Перша гіпотеза підтверджена, друга підтверджена та доповнена.

Другим завданням цього дослідження було з'ясувати, чи збереглися екологічні звички у їхніх носіїв протягом карантину. Для виконання цього завдання ми використовували запитання 3 і 4 (Див. Додаток 1). 75% респондентів вказали, що у них були екологічні звички до пандемії. У 22% не було та 3% обрали варіант, що важко сказати. На Діаграмі 3 представлено

результати тих, у кого були екологічні звички до карантину, на запитання про те, чи збереглися вони протягом карантину.

Діаграма 3. Розподіл відповідей на запитання про те, чи збереглися екологічні звички у їх носіїв протягом карантину

Бачимо, що майже у 85% екологічні звички протягом карантину або повністю збереглися, або збереглися і посилились. І у 15% або зовсім не збереглися, або збереглися лише частково.

Отже, ми з'ясували, що протягом карантину збереглися екологічні звички у їхніх носіїв. Друге завдання виконано успішно, та підтверджена гіпотеза №3.

Третє завдання передбачало визначити наявність, перелік та плани щодо продовження втілення після пандемії нових екологічних звичок. У цьому завданні ми будемо перевіряти гіпотези № 4, 5 та 6.

На питання “Чи з'явилися у вас нові екологічні звички протягом карантину?” 76,1% респондентів відповіли заперечно, 17,3% (39 осіб) стверджувально, та 6,6% респондентів було важко відповісти.

Серед нових звичок найчастіше зазначають такі (вказані у порядку зменшення частоти згадування):

- 1) сортування сміття, зокрема пластику;
- 2) використання еко-альтернатив у побуті;
- 3) зменшення використання одноразових пластикових предметів побуту та засобів індивідуального захисту;

- 4) перегляд раціону зі зміщенням в сторону більшої кількості рослинної їжі або перехід до вегетаріанства;
 - 5) скорочення гардеробу та більш свідоме споживання;
 - 6) економне використання води та електроенергії;
- Згадано один раз:
- 7) компостування органічних відходів;
 - 8) використання еко-браузера;
 - 9) заміна продуктів для догляду за домашньою твариною на більш екологічні альтернативи.

Серед тих, у кого з'явилися нові екологічні звички протягом карантину, переважна більшість (69,6%) вказують, що точно будуть продовжувати втілювати їх у життя після пандемії. Ще 16,1% скоріше будуть продовжувати. 10,7% мають сумніви, та лише 3,6% точно або скоріше не будуть продовжувати.

Отже, третє завдання виконано успішно. Ми виявили появу нових екологічних звичок протягом пандемії, серед яких найпопулярніші — це сортування сміття, використання еко-альтернатив та зменшення використання одноразових пластикових предметів побуту. Це означає, що гіпотеза №4 підтверджена, а гіпотеза №5 підтверджена та доповнена. Також нами було виявлено, що переважна більшість із тих, у кого з'явилися нові екологічні звички, планують продовжувати їх втілювати після пандемії, що підтверджує гіпотезу №6.

Четвертим завданням було дізнатися про рівень присутності можливих перепон для екологічних звичок під час пандемії. Для цього респондентам було запропоновано 3 ситуації, сформульовані на основі вивчення англійської літератури та розвідувальних інтерв'ю, які було згадано раніше, із проханням відповісти, чи були такі ситуації у їхньому досвіді. У цьому запитанні ми хотіли виявити, чи були респонденти, у яких протягом пандемії був такий досвід, який схожий на ті перепони, що описані в

англомовних джерелах, або на такі ситуації, про які згадували респонденти під час розвідувальних інтерв'ю.

Ситуації були сформульовані наступним чином:

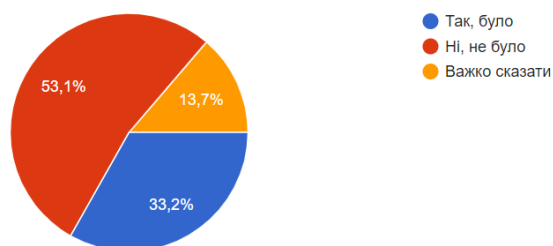
- Ви хотіли замовити екологічне пакування під час доставки продуктів, але не мали такої опції
- Хотіли під час пандемії замовити напій у свою ємність замість одноразового стакану, але вам відмовили
- Хотіли сортувати сміття, але люди, з якими ви жили на карантині, були проти

Розподіл відповідей респондентів на ці три запитання представлено на Діаграмі 4, Діаграмі 5 та Діаграмі 6. Як ми можемо бачити на Діаграмах 4, 5 та 6, у більшості респондентів не було таких перепон, проте у кожному запитанні є частка тих, хто стикався з описаною ситуацією. Окрім того, питання екологічного пакування під час доставки їжі та відсутність такої опції є найгострішим питанням із усіх зазначених, адже з ним стикалося більше респондентів, ніж у двох інших ситуаціях. Цікаво зазначити також, що ця перепона була виявлена у англомовних джерелах, тому є актуальною не тільки для українців.

Діаграма 4. Розподіл відповідей респондентів на запитання про те, чи була у їхньому досвіді ситуація під час пандемії, коли вони хотіли замовити екологічне пакування під час доставки продуктів, але не мали такої опції

8. Ви хотіли замовити екологічне пакування під час доставки продуктів, але не мали такої опції?

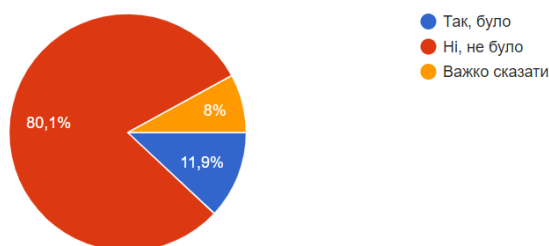
226 ответов

Діаграма 5. Розподіл відповідей респондентів на запитання про те, чи була у їхньому досвіді ситуація, коли вони хотіли під час пандемії замовити напій у свою ємність замість одноразового стакану, але їм відмовили

9. Хотіли під час пандемії замовити напій у свою ємність замість одноразового стакану, але вам відмовили?

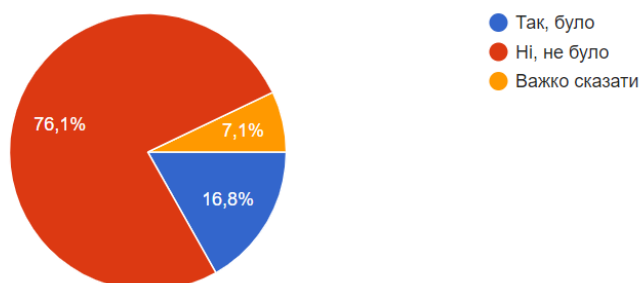
226 ответов

Діаграма 6. Розподіл відповідей респондентів на запитання про те, чи була у їхньому досвіді ситуація, коли вони хотіли сортувати сміття, але люди, з якими вони жили на карантині, були проти

10. Хотіли сортувати сміття, але люди, з якими ви жили на карантині, були проти?

226 ответов

Отже, гіпотеза №7 про те, що найбільшою перепорою для здійснення екологічних звичок було бажання замовити екологічне пакування під час доставки продуктів при відсутності такої опції, є підтвердженою. Зафіксовано також і присутність у досвіді респондентів інших перепон, але у значно менших масштабах. Так із ситуацією відмови зробити напій у свою ємність стикалося у три рази менше респондентів, ніж із ситуацією відсутності можливості оформити екологічне пакування. А з бажанням сортувати сміття при відмові співмешканців у два рази менше. Тому можемо зробити висновок, що четверте завдання виконано успішно.

П'ятим і останнім завданням цього дослідження було таке: виявити у респондентів наявність змін в екологічних звичках протягом пандемії. Нами була висунута гіпотеза, що незважаючи або навіть завдяки ускладненню

ситуації у світі, увазі до власного життя та перегляду життєвих практик, які сталися протягом пандемії, в екологічних звичках респондентів були позитивні зміни. На перевірку цієї гіпотези було покладено блок запитань, які представляли собою шість тверджень. Ці твердження були сформульовані на основі опрацьованої україномовної та англійськомовної літератури, а також виділені після проведення розвідувальних інтерв'ю. Задача респондентів полягала у тому, щоб відповісти, чи погоджуються вони із тим, що протягом пандемії у їхніх екологічних практиках ці зміни були присутні, чи ні. Також був варіант “Важко сказати”.

Самі твердження було сформульовано наступним чином:

- Я став/стала споживати менше під час пандемії, ніж до неї.
- Я став/стала споживати більш усвідомлено під час пандемії.
- Я став/стала обирати більш екологічні альтернативи під час карантину.
- Я придбав/придбала екологічний багаторазовий заміник будь-якої побутової речі (горнятка для напоїв, торбинка, зубна щітка, бритва тощо).
- Я став/стала надавати перевагу та купляти більше у місцевих виробників.

Подивимося тепер на те, як розподілилися відповіді респондентів на цей блок запитань, у Таблиці 3:

Таблиця 3

	Так	Ні	Важко сказати
Я став/стала споживати менше під час пандемії, ніж до неї	36,3%	47,8%	15,9%
Я став/стала споживати більш усвідомлено під час пандемії	45,6%	38,5%	15,9%
Я став/стала обирати більш екологічні альтернативи під час карантину	33,6%	<u>50,4%</u>	15,9%
Я придбав/придбала екологічний	56,2%	40,3%	3,5%

багаторазовий замінник будь-якої побутової речі (горнятко для напоїв, торбинка, зубна щітка, бритва тощо)			
Я став/стала надавати перевагу та купляти більше у місцевих виробників	38,9%	44,2%	16,8%

Бачимо, що в цілому кількість людей, які вказали, що у них відбулися такі зміни варіюється від 33 до 56%. А тих, хто вказав, що таких змін не було, варіюється від 38 до 50%. Ці значення доволі близькі, проте ми бачимо, що є значна частка людей, у яких були позитивні зміни.

Отже, п'яте завдання виконано та підтверджено гіпотезу про те, що протягом пандемії в екологічних звичках респондентів було наявне кількісне збільшення практик відтворення екологічних звичок.

Висновки по розділу 2

У другому розділі ми описали вплив пандемії COVID-19 на екологічну поведінку та свідоме споживання за результатами досліджень у розвинених країнах, а також з'ясували стан екологічних звичок як частини екологічного способу життя українців в умовах пандемії COVID-19 на основі проведеного інтернет-опитування.

Нами було проведено аналіз та узагальнення інформації з англомовних джерел та зроблено висновки про конкретні проблеми та покращення в екологічному способі життя, що пов'язані із появою та розповсюдженням COVID-19.

Висновками проведеного опитування є те, що усі п'ять завдань було успішно виконано. Нами було виявлено невисоку наявність змін у поглядах щодо екологічних питань протягом пандемії. Проте серед змін ми виокремили такі, як підвищення уваги до теми екології, турботу про забруднення довкілля через збільшене використання засобів індивідуального захисту, економію води та електроенергії, зменшення використання пластику та сортування сміття.

Щодо висновків проведеного дослідження, то було з'ясовано, що протягом карантину збереглися екологічні звички у їхніх носіїв, та зафіксовано появу нових екологічних звичок в умовах пандемії COVID-19.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження ставлення людей до природи давно вийшло за рамки наукових інтересів представників природничих наук і стало темою соціологічного аналізу також. Зокрема, екологічну свідомість вивчають в межах екологічної культури суспільства, інвайроментальної соціології, досліджень цінностей і установок. Екологічна поведінка вже протягом двадцяти років є сферою наукових інтересів закордонних соціологів (особливо американських), а останніми роками загострився інтерес вітчизняних дослідників до цієї тематики. Вивчення екологічної свідомості населення України набуло актуальності у зв'язку з Євроінтеграцією та виконанням умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також у зв'язку зі збільшенням уваги громадськості до екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

У цій роботі було зроблено акцент на тому, які зміни відбулися в екологічному способі життя українців протягом пандемії COVID-19. Усі завдання цієї роботи було успішно виконано, а саме:

- Описали тематику досліджень екологічної поведінки як прояву постматеріалістичних цінностей у роботах зарубіжних соціологів, акцентуючи особливу увагу на теорії постматеріалістичних цінностей Р. Інглхардта та на моделі екологічної поведінки П.Стерна. Теорія постматеріалістичних цінностей Р. Інглхардта стверджує, що без задоволення базових, першочергових, матеріалістичних цінностей, не актуалізуються постматеріалістичні, які необхідні зокрема для усвідомлення важливості та масштабів захисту та збереження навколишнього середовища. Що стосується моделі екологічної поведінки Пауля Стерна, то він дослідив, описав, та побудував модель необхідних умов для переходу до екологічної поведінки, які було поділено ним на дві групи. Перша — особистісна система цінностей, тобто характеристики особи, внутрішні фактори; друга — корпус контекстуальних факторів, тобто зовнішні умови життя, які створено

суспільством та які можуть сприяти або навпаки перешкоджати розвитку екологічної свідомості та переходу до екологічної поведінки.

- Виокремили соціальні аспекти дослідження екологічної свідомості та екологічних звичок у вітчизняному науковому напрацюванні. Нами було виявлено, що поширення еко-свідомості як способу життя та екологічної поведінки української молоді є проявом формування нових ціннісних орієнтацій, який неможливо ігнорувати. Сучасна молодь України соціалізувалася в умовах економічних криз, військових конфліктів, фінансово нестабільних ситуацій. Однак наявність екологічних звичок як прояву еко-свідомості вказують на тяжіння цієї групи до постматеріалістичних цінностей.
 - Описали вплив пандемії COVID-19 на екологічну поведінку та свідоме споживання за результатами досліджень у розвинених країнах, проаналізували та узагальнили інформацію з англійських джерел, що дало нам змогу зробити такі висновки: частіше дослідники описують конкретні проблеми або навпаки покращення, що пов'язані із появою та розповсюдженням COVID-19. Найпоширеніші із них - це забруднення повітря, особливості онлайн-замовлень готової їжі або продуктів, купівля напоїв у свою тару та безпечність або небезпечність таких замовлень. Якщо говорити про основні напрями змін та загальний стан екологічних звичок як частини екологічної поведінки, то було зазначено, що після початку пандемії люди стали робити більш усвідомлені покупки, почали надавати перевагу та купляти більше у місцевих виробників. Також зафіксовано усвідомлення важливості сталого розвитку та екологічної поведінки після пандемії.
- Серед негативних наслідків були зазначені такі як: обмеження на продаж напоїв у свої ємності, збільшення об'ємів органічних і неорганічних відходів домогосподарств, а також забруднення

довкілля одноразовими засобами індивідуального захисту, такими як маски та рукавички.

- З'ясували стан екологічних звичок як частини екологічного способу життя українців_ок в умовах пандемії COVID-19. Завдяки проведеному опитуванню було виявлено невисоку наявність змін у поглядах щодо екологічних питань протягом пандемії. Серед основних змін ми виокремили такі:
 - підвищення уваги до теми екології,
 - турботу про забруднення довкілля через збільшене використання засобів індивідуального захисту,
 - економію води та електроенергії,
 - зменшення використання пластику,
 - сортування сміття.

Також серед висновків проведеного дослідження було з'ясовано, що протягом карантину збереглися екологічні звички у їхніх носіїв. Окрім того, зафіксовано появу нових екологічних звичок протягом пандемії, серед яких найпопулярніші — це сортування сміття, використання еко-альтернатив та зменшення використання одноразових пластикових предметів побуту. Було виявлено, що найбільшою перепорою для здійснення екологічних звичок, із усіх згаданих у цьому дослідженні, було бажання замовити екологічне пакування під час доставки продуктів при відсутності такої опції. В екологічних звичках респондентів відбулися позитивні зміни протягом пандемії, найпопулярніша із яких - це придбання та використання екологічного багаторазового заміника будь-якої побутової речі, як то горнятко для напоїв, торбинка, зубна щітка, бритва тощо.

Загалом тема екологічної свідомості та екологічної поведінки набуває все більшої ваги у сучасному українському суспільстві. Це знаходить вираження та підтвердження і у темах наукових публікацій, і в результатах соціологічних досліджень, і в поширенні нефінансового звітування компаній, що наймають українських працівників та звітують про свою

корпоративну соціальну відповідальність, частиною якої завжди є екологічна складова. Загалом тенденції щодо екологічних звичок та значущості стану навколишнього середовища під час пандемії COVID-19 у розвинутих країнах та в Україні мають спільний вектор, проте різний рівень прояву.

Ми виявили сталі та нові екологічні звички як частину екологічного способу життя українців протягом пандемії COVID-19 та дізналися, що навіть такі стресові фактори як світова пандемія та спричинена нею криза не є перепорою на шляху до зміщення поведінки людей у сторону більш екологічно свідомого способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гулько Е. Ю. Экологически ориентированное поведение: факторы становления [Электронный ресурс] / Е. Ю. Гулько // Актуальные социологические исследования – Режим доступа до ресурсу: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/155258/1/42-45.pdf>.
2. Екологічні проблеми і свідомі поведінки: що знають жительки і жителі Києва [Електронний ресурс] // – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.boell.org/uk/2019/03/05/ekologichni-problemi-i-svidoma-povedinka-shcho-znayut-zhitelki-i-zhiteli-kiieva>.
3. Економічна соціологія. Руднев М. Г. Причины и следствия изменения массовых ценностей [Электронный ресурс] / Максим Геннадьевич Руднев // Экономическая социология. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1259552522/ecsoc_t12_n2.pdf.
4. Електронні петиції [Електронний ресурс] // №22/035269-еп. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://petition.president.gov.ua/petition/35269>.
5. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия [Электронный ресурс] / Р. Инглхарт, К. Вельцель // Новое издательство. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf.
6. Макарова Л. М. Экологическая психология и педагогика / Л. М. Макарова., 2014. – 123 с. – (Учебное пособие).
7. Маклюк Ю. Не паніка, а здоровий глузд. Чому карантин – можливість навчитися жити екологічно [Електронний ресурс] / Ю. Маклюк, А. Мартиненко // The Village Україна. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.the-village.com.ua/village/city/eco/295669-yak-koronavirus-vplivaє-na-ekologiyu>.

8. Мусієздов О. О. Особливості екологічної свідомості населення України / О. О. Мусієздов, Д. О. Лісовенко. // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2015. – С. 129.
9. Охорона довкілля та громадяни України. Дослідження практик, цінностей та суджень [Електронний ресурс] // Суспільство і довкілля. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/481/files/envportraitpollreport2018.pdf>.
10. Стегній О. Г. Соціологічне прочитання природи : посібник / Олександр Григорович Стегній. – Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 435 с.
11. Танчин І. З. Соціологія: Навчальний посібник для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів [Електронний ресурс] / І. З. Танчин. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-181.html>.
12. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf>.
13. Уявлення та пріоритети громадян України у сфері охорони довкілля та сталої енергетики. Аналітичний звіт за результатами двох хвиль всеукраїнських досліджень громадської думки (грудень 2018, лютий 2020) [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/environment_energy/report_priorities-of-ukrainian-in-environment-sustainable-energy.html.
14. Цінності української молоді [Електронний ресурс] // Міністерство молоді та спорту України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit__doslidjennya_2016.pdf.

15. Шиманська К. В. Екологічна складова угоди про асоціацію з ЄС: напрями реалізації в Україні [Електронний ресурс] / К. В. Шиманська // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/49337/46149>.
16. Шмандій, В. М. Екологічна безпека / Шмандій, В. М., Некос В. Ю. – Х.: ХНУ, 2008. – 436 с.
17. Accenture. COVID-19: How Will Consumers Change CPGs? [Електронний ресурс] / Accenture. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-134/Accenture-COVID-19-Pulse-Survey-Wave7.pdf%20-%20zoom=40.
18. Anja Kollmuss. Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? / Anja Kollmuss, Julian Agyeman. // Environmental Education Research, Vol. 8, No. 3,. – 2002. – С. 239–260.
19. Data Analysis of Consumer Sentiment for Small Businesses During COVID-19 [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://blog.zyp.tv/data-analysis-of-consumer-sentiment-for-small-businesses-during-covid-19>.
20. Eliana Andréa Severo. Impact of the COVID-19 pandemic on environmental awareness, sustainable consumption and social responsibility: Evidence from generations in Brazil and Portugal [Електронний ресурс] / Eliana Andréa Severo, Julio Cesar Ferro De Guimarães, Mateus Luan Dellarmelin. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7644235/>.
21. Kantar. Who Cares, Who Does? 2020 Attitudes and actions towards living sustainably and reducing waste [Електронний ресурс] / Kantar. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://kantar.turtl.co/story/whocares-who-does-2020-p/page/1>.
22. Paul C. Stern. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / Paul C. Stern. // Journal of Social Issues. – 2000. – С. 407–424.

23. Reusable containers safe during Covid-19 pandemic, say experts. Scientists seek to reassure public as campaigners fear battle to reduce single-use plastic waste is losing ground [Электронный ресурс] // The Guardian. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.theguardian.com/environment/2020/jun/22/reusable-containers-safe-during-covid-19-pandemic-say-experts>.
24. Starbucks Won't Fill Your Reusable Cup Anymore Over Coronavirus Fears [Электронный ресурс] // Forbes. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.forbes.com/sites/victoriaforster/2020/03/04/starbucks-wont-fill-your-reusable-cup-anymore-over-coronavirus-fears/?sh=1448b6834909>.
25. Tanjena Rume. Environmental effects of COVID-19 pandemic and potential strategies of sustainability [Электронный ресурс] / Tanjena Rume, S.M. Didar-Ul Islam. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(20\)31808-9?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2405844020318089%3Fshowall%3Dtrue](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(20)31808-9?_returnURL=https%3A%2F%2Flinkinghub.elsevier.com%2Fretrieve%2Fpii%2FS2405844020318089%3Fshowall%3Dtrue).
26. Two thirds of Britons believe Climate Change as serious as Coronavirus and majority want Climate prioritised in economic recovery [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/two-thirds-britons-believe-climate-change-serious-coronavirus-and-majority-want-climate-prioritised>.
27. Valeria Borsellino. COVID-19 Drives Consumer Behaviour and Agro-Food Markets towards Healthier and More Sustainable Patterns [Электронный ресурс] / Valeria Borsellino, Sina Ahmadi Kaliji, Emanuele Schimmenti. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/20/8366/htm>.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Інструментарій для опитування

Анкета

Доброго дня! Просимо Вас взяти участь у дослідженні впливу пандемії на екологічні звички українців. Будь ласка, відповідайте чесно, адже тут немає правильних чи неправильних варіантів, для нас дуже важлива Ваша особиста думка. Усі відповіді є конфіденційними та будуть використані лише в узагальненому вигляді.

1. Якщо оцінити у загальному, чи змінилися ваші погляди щодо екологічних питань протягом пандемії?

Так

Ні

Важко сказати

2. Якщо так, напишіть, будь ласка, що саме змінилося? _____

3. Чи були у вас екологічні звички до карантину (наприклад: сортування сміття, зменшення використання пластику, економія води та електроенергії з екологічних причин, використання свого багаторазового горнятка для кави, еко-торбинки, відмова від пластикових пакетів, пересування на велосипеді тощо)?

Так

Ні (переходьте до запитання №5)

Важко сказати

4. Якщо так, чи збереглися вони протягом карантину?

Збереглися і навіть посилились

Збереглися повністю

Збереглися лише частково

Не збереглися

5. Чи з'явилися у вас нові екологічні звички протягом карантину?

Так

Ні (переходьте до запитання №8)

Важко сказати

6. Якщо у вас з'явилися нові екологічні звички протягом карантину, напишіть, будь ласка, які саме?

7. Якщо у вас з'явилися нові екологічні звички протягом карантину, чи плануєте ви здійснювати їх після пандемії?

Так, точно буду продовжувати

Скоріше буду продовжувати

Важко сказати

Скоріше не буду продовжувати

Ні, точно не буду продовжувати

Далі буде наведено декілька можливих перепон для екологічних звичок під час пандемії.

Вкажіть, будь ласка, чи були такі ситуації у вашому досвіді:

8. Ви хотіли замовити екологічне пакування під час доставки продуктів, але не мали такої опції?

Так, було

Ні, не було

Важко сказати

9. Хотіли під час пандемії замовити напій у своє горнятко замість одноразового стакану, але вам відмовили?

Так, було

Ні, не було

Важко сказати

10. Хотіли сортувати сміття, але люди, з якими ви жили на карантині, були проти?

Так, було

Ні, не було

Важко сказати

Далі буде наведено декілька тверджень щодо екологічних звичок під час пандемії. Вкажіть, будь ласка, чи погоджуєтесь ви з ними:

11. Я став/стала споживати менше під час пандемії, ніж до неї

Так

Ні

Важко сказати

12. Я став/стала споживати більш усвідомлено під час пандемії

Так

Ні

Важко сказати

13. Я став/стала обирати більш екологічні альтернативи під час карантину

Так

Ні

Важко сказати

14. Я сортував/сортувала сміття протягом карантину

Так

Ні

Важко сказати

15. Я придбав/придбала екологічний багаторазовий замітник будь-якої побутової речі (горнятко для напоїв, торбинка, зубна щітка, бритва тощо)

Так

Ні

Важко сказати

16. Я став/стала надавати перевагу та купляти більше у місцевих виробників

Так

Ні

Важко сказати

Тепер декілька запитань про вас. Нагадуємо, що усі відповіді є конфіденційними та будуть використані лише в узагальненому вигляді.

17. Вкажіть, будь ласка, свій вік:

18. Вкажіть Вашу стать:

19. Позначте, яке з тверджень найточніше відповідає вашому фінансовому становищу?

Не вистачає грошей навіть на їжу

Вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко

Вистачає грошей на їжу, одяг і можу дещо відкласти, але цього не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі як холодильник або телевізор)

Можу дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)

Можу дозволити собі купити все, що захочу

20. Вкажіть, будь ласка, де Ви проживаєте:

м. Київ

Обласний центр

Місто

СМТ/село